

LAGRÅDET

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2022-03-29

Närvarande: F.d. justitieråden Martin Borgeke och Mari Andersson
samt justitierådet Petter Asp

Nya uppgifter om den tilltalades ålder i straffprocessen

Enligt en lagrådsremiss den 10 mars 2022 har regeringen (Justitiedepartementet) beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av rättssakkunniga Johanna Spanne.

Förslagen föranleder följande yttrande.

Allmänt

Förslagen i remissen rör möjligheterna till resning i brottmål i sådana fall då rätten vid sin bedömning av påföljdsfrågan har utgått från en uppgift om den tilltalades ålder, som senare visar sig ha varit felaktig. I praktiken tar remissen sikte på unga lagöverträdare, dvs. personer som begick det brott som föranledde påföljden innan de hade fyllt tjuogoett år. Visserligen kan också hög ålder ges betydelse vid påföljdsbestämningen. Men i sådana fall är det inte alls på samma sätt som beträffande unga fråga om en tydligt strukturerad rättstillämpning med i vissa fall betydande reduktioner. Domar avseende äldre är inte heller särskilt vanliga. (Jfr här "Sjuttioåringen" NJA 2017 s. 138 angående betydelsen vid påföljdsbestämningen av hög ålder.)

Fokus i lagrådsremissen ligger alltså på hanteringen av ungdomsreduktionen. Enligt 29 kap. 7 § brottsbalken ska den tilltalades ungdom alltid leda till ett lägre straff om han eller hon var under arton år vid brottet. För åldersskiktet arton till tjuogoett år är ungdomsreduktion huvudregeln, men efter en lagändring den 2 januari 2022 ska den tilltalades ålder inte leda till någon straffreduktion i de fall det för brottet – eller för försök, förberedelse etc. till brottet – inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Något hänsynstagande till den tilltalades ungdom ska avseende denna ålderskategori inte heller ske om brottets straffvärde i det enskilda fallet uppgår till fängelse i ett år eller mer.

I fråga om valet av påföljd gäller enligt 30 kap. 5 § brottsbalken att lagöverträdare under arton år ska särbehandlas. Lagändringen den 2 januari 2022 innebär att någon särbehandling vid påföljdsvalet med stöd av den paragrafen inte längre ska ske om den tilltalade hade fyllt arton år vid brottet (men inte 21 år).

I lagrådsremissen föreslås nya regler enligt vilka resning ska kunna beviljas om det efter domen kommer fram nya uppgifter om den

dömdes ålder. Det gäller både i den situationen att domstolen har utgått ifrån att den tilltalade var yngre än som det senare visar sig och när rätten har bestämt påföljd med utgångspunkt i att den tilltalade var äldre vid brottet än han eller hon i själva verket var.

Även vissa andra anknytande regeländringar föreslås, bl.a. i fråga om förbudet mot *reformatio in pejus* (ändring i högre rätt till den tilltalades nackdel när överklagande skett endast av honom eller henne eller annars till den tilltalades förmån).

De föreslagna nya resningsreglerna har haft som förebild de regler som nu gäller för resning i skuldfrågan. Förslaget innebär att om sökanden åberopar nya *omständigheter eller bevis* som inte tidigare har lagts fram för att den dömde var äldre – eller yngre – än vad rätten har *funnit* ska resning, under vissa ytterligare förutsättningar, kunna beviljas.

Lagrådet har inte några invändningar mot förslaget som sådant; tvärtom framstår det som befogat att införa en ordning som innebär, att domar som i fråga om påföljden har blivit felaktiga på grund av missvisande uppgifter om den tilltalades ålder, under vissa förutsättningar ska kunna resas. Däremot anser Lagrådet att bestämmelserna inte bör utformas på det sätt som har skett i remissen, med de nuvarande resningsgrunderna som mall. Detta har att göra med de skillnader som enligt rättegångsbalken råder mellan å ena sidan domstolens avgörande av skuldfrågan, dvs. frågan huruvida den tilltalade har begått brottet och vilket straffvärde som detta har, och å andra sidan beslutsfattandet rörande påföljden. Skuldfrågan avgörs efter ett ackusatoriskt förfarande med en tydlig partsställning, medan så inte är fallet beträffande påföljdsfrågan.

Högsta domstolen har i bl.a. "Flyktingpojken's ålder" NJA 2016 s. 719 p. 15–23, utvecklat de olikheter som föreligger. Beträffande

omständigheter som har betydelse för påföljdsbestämningen kan man, vid sidan av sådant som har att göra med graden av skuld, inte tala om att någon bevisbörda eller något beviskrav läggs på någon av parterna. I stället är det rätten som har ett ansvar för att den utredning som krävs inför påföljdsbestämningen finns tillgänglig. Detta hindrar förstås inte att även parterna har ett ansvar i detta avseende. Men underlaget för beslutsfattandet tas alltså fram på ett annat sätt när det gäller påföljdsbestämningen än i fråga om den tilltalades skuld, och de bevisfrågor som kan förekomma hanteras också annorlunda.

Att man inte vid påföljdsval och straffmätning talar om bevisbörda och beviskrav innebär att det inte framstår som riktigt att säga att rätten har *funnit* något som har betydelse för påföljdsbestämningen. För att ett förhållande ska inverka på rättens beslutsfattande räcker det med att det finns en sannolikhetsövertikt för det. Därför brukar man, till skillnad från vad som gäller i frågan om skuld, resonera i termer om vad domstolen vid påföljdsbestämningen *har utgått ifrån* beträffande exempelvis den tilltalades ålder (eller avseende att den tilltalade skulle bli avskedad på grund av brottet eller att ett fängelsestraff utmätt efter brottets straffvärde skulle drabba henne eller honom oskäligt hårt etc.).

Av detta skäl förordar Lagrådet att det i stället för "en omständighet eller ett bevis" i lagtexten ska talas om *utredning*. Och ordet "funnit" bör ersättas med *har utgått ifrån*. Likaså bör uttrycket "lagts fram" ersättas av *kommit fram*.

Det sagda gäller även om sådana uppgifter som ingår i underlaget för påföljdsbestämningen naturligtvis kan vara bevis för något. Ett pass kan för övrigt utgöra bevis för att någon var under en viss ålder också i ett fall där detta har betydelse för skuldfrågan (t.ex. vid tillämpning av 6 kap. 4 § brottsbalken). Det låter sig också sägas att

den part som förlorar på att ett visst förhållande inte är tillräckligt utrett kan få något som – åtminstone i praktiken – också vid påföljdsbestämningen kan liknas vid en bevisbörda. Men på ett principiellt plan finns det skäl att utforma regleringen på ett sätt som tydligt återspeglar att påföljdsbestämningen inte styrs av sådana ackusatoriska principer som avgörandet av skuldfrågan. (Jfr här ”Den åldersrelaterade resningen” NJA 2020 s. 134 p. 22 och 23.)

Med detta sagt övergår Lagrådet till att lämna synpunkter på de olika lagförslagen.

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

51 kap. 23 a §

Bestämmelsen innebär att hovrätten behöver pröva skuldfrågan endast i vissa speciella situationer när tingsrättens dom har överklagats bara beträffande någon annan del än den som gäller frågan, om den tilltalade ska dömas för det brott som åtalet avser. Förslaget innebär endast redaktionella ändringar.

Men när det nu görs förändringar i paragrafen vill Lagrådet väcka frågan, om uttrycket ”skulle kunna” i första stycket 1 är särskilt lyckat. Noga taget brister det nämligen i precision, eftersom det kan läsas på mer än ett sätt, bl.a. så att det för att en prövning av skuldfrågan ska ske är tillräckligt att det är möjligt att resning kan beviljas. Enligt Lagrådets mening skulle det vara bättre att, i linje med förslaget till 51 kap. 25 § tredje stycket 2, tala om att ”det finns förutsättningar” för resning.

51 kap. 25 §

Paragrafen innehåller det principiella förbudet mot reformatio in pejus. Förslaget innebär att det i tredje stycket tillkommer en ny

föreskrift (i nya p. 2) enligt vilken hovrätten, trots att endast den tilltalade har överklagat (eller åklagaren har överklagat domen till den tilltalades fördel), kan undanröja en skyddstillsynspåföljd *om det finns förutsättningar* enligt 28 kap. 8 § brottsbalken för en sådan åtgärd. Lagrådet har i sak inga invändningar mot detta förslag. Men i syfte att skapa en mera sammanhållen och harmonisk lagtext bör även den nya punkten 3 i tredje stycket – som innehåller ett nytt undantag från förbudet mot reformatio in pejus för de fall som tingsrättens dom har grundats på missvisande utredning beträffande den tilltalades ålder – formuleras på ett likartat sätt (jfr Lagrådets synpunkt på 51 kap. 23 a §). Med beaktande av de synpunkter som Lagrådet har formulerat inledningsvis i detta yttrande, samt under 51 kap. 23 a §, blir förslaget att punkten 3 skrivs så här:

3. det kommer fram utredning som innebär att det enligt 58 kap. 3 § första stycket 3 finns förutsättningar för resning i fråga om påföljd.

51 kap. 25 a §

Paragrafen är ny. Dess innehåll motsvarar delvis nuvarande 51 kap. 25 § fjärde stycket som förbjuder reformatio in pejus även beträffande beslut om utvisning på grund av brott. I ett andra stycke har det tagits in regler för vad som ska gälla i hovrätten om det kommer fram utredning som innebär att det finns förutsättningar för resning i utvisningsfrågan.

I enlighet med de synpunkter som Lagrådet har framfört i det föregående bör andra stycket formuleras så här:

Första stycket gäller inte om det kommer fram utredning som innebär att det enligt 58 kap. 3 § första stycket 3 finns förutsättningar för resning i fråga om utvisning.

58 kap. 2 §

I paragrafen finns regler om resning till fördel för den som har dömts för brott. Huvudförslaget är att en ny femte punkt införs (vilket innebär att den nuvarande femte punkten blir p. 6).

Enligt den föreslagna nya punkten är det i grund och botten två skilda sannolikhetsbedömningar som ska göras vid resningsprövningen. Dels ska domstolen – jfr med vad Lagrådet anför inledningsvis; se också särskilt "Flyktingpojken's ålder" NJA 2016 s. 719 p. 21 – bedöma vilken ålder som det är mest sannolikt att den som resningsansökningen avser hade vid brottet, dels ska rätten avgöra om det är sannolikt att denna ålder skulle ha lett till att han eller hon skulle ha dömts till en lindrigare eller mindre ingripande påföljd. Det blir lättare att ta till sig bestämmelsens innehåll om detta görs tydligt. Här kan för övrigt hänvisas till att det bakomliggande utredningsförslaget var utformat så (se Ds 2018:19, s. 13 f.).

Lagrådet föreslår att lagtexten ges följande lydelse.

5. sökanden åberopar utredning som inte tidigare har förelegat och som sannolikt skulle ha lett till att den som resningsansökan avser skulle ha bedömts vara yngre än vad rätten har utgått ifrån och detta i sin tur sannolikt skulle ha lett till att han eller hon skulle ha dömts till en lindrigare eller mindre ingripande påföljd, eller till en annan utgång i utvisningsfrågan, eller

Lagrådet vill tillägga att det knappast är på kornet att, som i remissförslaget, tala om att utredningen för "den tilltalade" skulle ha lett till en mera gynnsam utgång. För att resning ska kunna beslutas måste den aktuella domen ha fått laga kraft. Och då är inte den person som domen avser längre "tilltalad". Det är bättre att beskriva den aktuella personen som *den dömd*e eller – hellre – *den som resningsansökan avser*. En justering av detta slag förutsätter ändringar av även punkten 4 i denna paragraf och av lagtexten i 58 kap. 3 §.

58 kap. 3 §

I den här paragrafen finns regler om resning till nackdel för den som har dömts för brott. Huvudförslaget finns i första stycket punkten 3 och i andra stycket.

Med hänvisning till det som har sagts tidigare föreslår Lagrådet att första stycket punkten 3 ges följande lydelse.

3. sökanden åberopar utredning som inte tidigare har förelegat och som sannolikt skulle ha lett till att den som resningsansökan avser skulle ha bedömts vara äldre än vad rätten har utgått ifrån och detta i sin tur sannolikt skulle ha lett till att han eller hon skulle ha dömts till en väsentligt svårare eller mer ingripande påföljd, eller till en annan utgång i utvisningsfrågan.

Också andra stycket bör omformuleras. Lagrådet föreslår följande lydelse.

Resning enligt första stycket 2 eller 3 får beviljas endast om

1. det är föreskrivet fängelse i mer än ett år för brottet, och
2. sökanden gör sannolikt att han eller hon inte vid den rätt som har meddelat domen, eller genom att överklaga domen, har kunnat åberopa omständigheten, beviset eller utredningen eller han eller hon annars har haft giltig ursäkt att inte göra det.

Övrigt lagförslag

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.